

належного стану соціальних відносин, дозволяє відійти від розмитості, невизначеності, а в багатьох випадках, вуалювання істинних процесів, безпосередньо пов'язаних з процесами реалізації потреби, інтересів індивіду і суспільства в безпеці. Змістовна сторона безпеки стає невід'ємною частиною наукової моделі реагування держави на небезпечні прояви соціальної активності, агресії суб'єктів, необхідним механізмом протидії негативним змінам, що відбуваються в соціальних відносинах. Наведені форми безпеки, її внутрішньо- і зовнішньосистемні прояви надають суб'єкту соціальної інженерії необхідний понятійний апарат, розкривають напрямки роботи.

Надійшла до редколегії 15.02.2001

*Ю.В.Климчук, здобувач Нац. юрид. академії ім. Ярослава Мудрого,
офіцер по зв'язках з ЗМІ Харківського військового ун-ту*

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У СИТУАЦІЯХ ВНУТРІШНІХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

За даними ООН, збройні конфлікти останнього десятиліття ХХ століття носили внутрішній характер, у 90-х роках з 83 збройних конфліктів тільки 3 були міжнародними. У світі немає жодного регіону, де не відбувалися б внутрішні збройні конфлікти (Колумбія, Судан, Ангола, Алжир, Північна Ірландія, Югославія, Шрі-Ланка, Індія, Афганістан, Туреччина). Ряд внутрішніх конфліктів відбувся і на території СНД: Наддністрянщина, Карабах, Абхазія, Таджикистан, Чечня [1, с. 82].

Неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт означає зіткнення з застосуванням зброї між організованими антиурядовими групами і збройними силами уряду в межах території визначеної держави. Можлива трансформація неміжнародного збройного конфлікту в міжнародний, тобто відбувається інтернаціоналізація внутрішнього збройного конфлікту (як це відбулося, наприклад, в Югославії в 1999 р.). У повсякденній мові і публіцистиці неміжнародні збройні конфлікти звичайно іменуються громадянськими війнами [2, с. 481].

Сучасний збройний конфлікт звичайно починається неформально, тобто при виникненні ситуації, до якої застосовані положення права війни (міжнародного гуманітарного права) для неміжнародного чи міжнародного збройного конфлікту.

Вважається, що міжнародне гуманітарне право вступає в дію тоді, коли збройний конфлікт уже фактично виник, поза залежністю від причин, що його породили. Значення мають тільки події, що фактично відбуваються. Термін «збройний конфлікт», який застосовується замість поняття «війна»? дає можливість більш широко застосовувати міжнародне гуманітарне право (право збройного конфлікту) за умов:

- війни, тобто збройного конфлікту між суб'єктами міжнародного права (державами);
- окупації території однієї держави іншою (навіть якщо вона не зустріла відсічі);

– погоджених воєнних операцій у межах кордонів однієї держави, іншими словами, при виникненні внутрішнього збройного конфлікту.

У сучасній практиці міжнародного права держави вкрай рідко повідомляють і визнають стан війни, оскільки цей юридичний факт спричиняє серйозні правові і політичні наслідки.

Автори Гаазької Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. усунули цю проблему, сформулювавши п.1 ст.18 даної Конвенції у такий спосіб: «Крім постанов, що повинні набрати сили ще в мирний час, дійсна Конвенція буде застосовуватися у випадку оголошеної війни чи всякого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи кількома Високими Сторонами, які договороються навіть якщо стан війни не був визнаний однією чи кількома з них» [3, с.41].

Однак саме під час внутрішніх збройних конфліктів застосування принципів і норм гуманітарного права (права збройних конфліктів) викликає найбільші ускладнення, це обумовлено тим, що:

– будь-яка війна являє собою екстремальну ситуацію, що об'єктивно ускладнює застосування права;

– посилюючись на принципи суверенітету і територіальної цілісності, держави в більшості випадків заперечують будь-яке, навіть гуманітарне втручання, і не визнають збройні зіткнення на своїй території внутрішніми збройними конфліктами (наприклад, Російська Федерація конфлікт у Чечні називає «антитерористичною операцією» і вважає своєю внутрішньою справою);

– складнощами класифікації внутрішніх збройних конфліктів;

– характерними для неміжнародних збройних конфліктів численними порушеннями прав людини і масштабних проблем гуманітарного характеру при масовому русі біженців у період конфлікту;

– надзвичайними труднощами по застосуванню міжнародного гуманітарного права в ситуаціях збройних конфліктів нового типу (так званих «етнічних» і «безструктурних») через відсутність дисципліни в рядах воюючих, озброєння цивільного населення в результаті неконтрольованого поширення зброї, нечіткого розходження між комбатантами і нонкомбатантами, що надає зіткненням хаотичний і запеклий характер [4, с.178].

Термінологія нових конфліктів ще остаточно не склалася, найчастіше говорять про «безструктурні» та «етнічні» конфлікти.

Однією з причин виникнення «безструктурних» конфліктів є закінчення холодної війни. В умовах «політичного вакууму», при ослабленні, частковому або повному розпаді державних структур, збройні угруповання застосовують силу з метою захоплення влади.

Конфлікти, викликані прагненням до утвердження своєї самобутності або «етнічні», часто спрямовані на усунення супротивника шляхом так званих «етнічних чисток», що виражаються в насильницькому переміщенні населення або навіть його знищенні. Ці процеси супроводжує пропаганда насильства і ненависті, яка руйнує внутрішньодержавну національну єдність.

До збройних конфліктів міжнародного характеру варто відносити, крім громадянських війн, і внутрішні конфлікти, що виникають зі спроб державних переворотів тощо.

У сучасних збройних конфліктах усе менше виявляються традиційні цілі війни, тобто боротьба за політичну владу або захоплення території. Насильство в основному корениться у наступних явищах: ослабленні влади і державних інститутів, економічному неблагополуччі і кризі етнічної самосвідомості, що супроводжується відсутністю моральних принципів, зникненням традиційних цінностей і пропагандою винятковості.

Деякі юристи вважають, що для визначення внутрішнього збройного конфлікту за загальним правилом необхідно тільки наявність збройного конфлікту неміжнародного характеру на території однієї держави [5, с.37]. На наш погляд, це не дуже вдале визначення. На підставі ст.1 Додаткового Протоколу II 1977 р. можна охарактеризувати внутрішній збройний конфлікт так:

- це збройний конфлікт, що не підпадає під дію ст. 1 Додаткового Протоколу I до Женевських Конвенцій 1949 р.;
- збройний конфлікт відбувається на території однієї держави;
- сторонами внутрішнього збройного конфлікту є збройні сили даної держави й антиурядові збройні формування, (які перебувають під відповідальним командуванням і здійснюють контроль над частиною території цієї держави, що дозволяє їм робити погоджені і безперервні воєнні дії і застосувати Додатковий Протокол II);
- внутрішній збройний конфлікт характеризує більш високий рівень збройного насильства, чим при порушеннях внутрішнього порядку і напруженості, окремих і спорадичних актах насильства [6, с.298].

Як уже вказувалося, держави прагнуть, щоб неміжнародні збройні конфлікти визнавалися їхньою внутрішньою справою. Однак у міжнародній практиці здійснюються певні збройні заходи, що одержали назву «гуманітарної інтервенції». Саме так, наприклад, були охарактеризовані збройні акції у Сомалі і Руанді, які були розпочаті з метою призупинення внутрішніх конфліктів, що відбувалися там, що супроводжувалися масовими людськими жертвами.

Проте «право на втручання» чи навіть «обов'язок здійснити втручання» з причин гуманітарного характеру належить до сфери норм, що стосуються законності застосування збройної сили в міжнародних відносинах, тобто до іншої галузі міжнародного права – права міжнародної безпеки.

Отже, можна виділити наступні ознаки внутрішнього збройного конфлікту:

- тривалість і безперервність конфлікту, колективний характер антиурядових виступів;
- участь у конфлікті поліцейських чи збройних сил, а також ведення сторонами бойових дій і застосування зброї в значних масштабах;
- наявність визначеного ступеня організованості повстанців і координуючих (керуючих) органів, відповідальних за їхні дії;
- як правило, неміжнародний збройний конфлікт проходить на території однієї держави, і повстанці здійснюють контроль над частиною цієї території.

Збройні конфлікти неміжнародного характеру підпадають під дію наступних норм міжнародного гуманітарного права:

Статті 3, загальної для всіх чотирьох Женевських Конвенцій 1949 р.

Статті 4 Гаазької Конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту.

Додаткового Протоколу II 1977 р. до Женевських Конвенцій 1949 р.

Загальна 3-я стаття встановлює правила, які сторони міжнародного збройного конфлікту зобов'язані «дотримувати як мінімум».

Стаття виявляє специфічну проблему, яка полягає у тому, що сторона повстанців, як одна із сторін конфлікту, при цьому не є стороною – учасницею Женевських конвенцій. Повстанці можуть використовувати цей факт як привід для відмови від зобов'язань по застосуванню статті. Можливо, сильним аргументом, здатним схилити їх до іншої, більш позитивної точки зору, є розуміння того, що застосування статті 3 позначиться на поліпшенні їхньої репутації.

Та є й інший бік цієї проблеми. Уряд, не бажаючи визнавати повстанців як сторону конфлікту, може навмисно уникати будь-яких офіційних заяв про застосування статті 3. Намагаючись вирішити таку можливу ситуацію, автори статті 3 передбачають те, що її застосування не буде торкатися юридичного статусу конфлітуючих сторін.

Ця стаття ґрунтується на чисто гуманних підставах, вимагає поваги визначених основних правил, давно визнаних усіма цивілізованими державами і введеними ними до внутрішнього права.

Загальна стаття 3 говорить: «У випадку збройного конфлікту, що не носить міжнародного характеру і виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна із сторін, які знаходяться в конфлікті, буде зобов'язана застосовувати, як мінімум, наступні положення:

Особи, які безпосередньо не беруть участь у воєнних діях, включаючи тих осіб із складу збройних сил, що склали зброю, а також тих, котрі перестали брати участь у воєнних діях внаслідок хвороби, поранення, або затримки з будь-якої іншої причини, повинні при всіх обставинах користуватися гуманним ставленням без усякої дискримінації з причин раси, кольору шкіри, релігії або віри, статі, походження чи майнового стану або будь-яких інших аналогічних критеріїв.

З цією метою забороняються, і завжди й усюди будуть заборонятися, наступні дії у відношенні вищевказаних осіб:

a) зазіхання на життя і фізичну недоторканність, зокрема усякі види вбивства, каліцтво, жорстоке ставлення, катування і тортури;

b) захоплення заручників;

c) зазіхання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе ставлення;

d) засудження і застосування покарання без попереднього судового рішення, яке винесено належним чином заснованим судом, при наявності судових гарантій, визнаних необхідними цивілізованими націями.

Поранених і хворих будуть підбирати і їм буде надана допомога.

Неупереджена гуманітарна організація, така як Міжнародний Комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам, що знаходяться в конфлікті.

Крім того, конфліктуючі сторони будуть намагатися шляхом спеціальних угод ввести в дію всі або частину інших положень цієї Конвенції.

Застосування попередніх положень не буде торкатися юридичного статусу сторін, що знаходяться в конфлікті» [6, с.4, 33-34, 58, 138].

На наш погляд, статтю 3 варто було б доповнити нормами про статус медичного персоналу, транспорту і шпиталів.

Стаття 4 Гаазької Конвенції 1954 р. передбачає обов'язки поваги, захисту і недопущення дій, що наносять збиток культурним цінностям [3, с.34-35].

Додатковий Протокол II 1977 р. істотно доповнює і розвиває загальну статтю 3, установлюючи додаткові правила з захисту затриманих, поранених, хворих і цивільного населення, а також правила карного переслідування. Він, однак, не надає затриманим статусу військовополонених.

Внутрішні безладдя і напруженість, наприклад, бунти, окремі і спорадичні акти насильства й інші акти аналогічного характеру або дії терористів не є збройними конфліктами з точки зору права. Отже, на них не поширюється дія Додаткового Протоколу II [6, с.298].

При відсутності вимог застосованості, викладених у Додатковому Протоколі II, до переважної більшості конфліктів застосовується загальна стаття 3 Женевських Конвенцій 1949 р. і стаття 4 Гаазької Конвенції 1954 р., оскільки існують ситуації, що розглядаються як збройні конфлікти відповідно до двох вищезгаданих статей, не будучи такими за змістом Додаткового Протоколу II.

Деякі дослідники пропонують розширити поняття внутрішнього збройного конфлікту, включивши до нього будь-які антиурядові збройні виступи, незалежно від ступеня організованості і контролю території, якщо вони викликають відповідні репресивні дії з боку уряду [7, с.23-24]. Такий підхід викликаний прагненням розширити сферу дії міжнародного гуманітарного права, Додаткового Протоколу II зокрема.

Часте використання партизанської тактики у внутрішніх збройних конфліктах (наприклад, у Чечні) і активне переміщення повстанців по території держави дійсно утруднюють класифікацію міжнародного збройного конфлікту за ознакою контролю частини території, і пропозиція скасувати цю ознаку виправдана.

Що ж стосується організованості формувань, що протистоять урядовим військам, то навіть терористичні організації мають, як правило, визначену структуру і порядок підпорядкованості. У іншому випадку ми будемо говорити про масові хвилювання і безладдя, боротьба з якими відноситься до поліцейських функцій, застосування відповідної тактики і спеціальних засобів, що регулюються іншими нормативно-правовими актами, як правило, внутрішніми актами держав. Крім того, виникає досить складна, і аж ніяк не теоретична проблема розмежування військових і поліцейських операцій.

Зважаємо доцільним виділити наступні обов'язкові ознаки внутрішнього збройного конфлікту, які передбачають застосування принципів і норм міжнародного гуманітарного права:

Це збройні конфлікти, що не підпадають під дію ст. 1 Додаткового Протоколу I до Женевських Конвенцій 1949 р.

Більш високий рівень збройного насильства, чим при порушеннях громадського порядку, окремих і спорадичних актах насильства.

Колективний характер бойових дій і наявність певного ступеня організованості сторін конфлікту.

Слід зазначити, що знання і грамотне застосування норм міжнародного гуманітарного права необхідне не тільки для збройних сил, але і для поліцейських підрозділів, оскільки підтримка внутрішнього порядку належить до їх безпосередніх функцій.

Список літератури: 1. Міжнародне гуманітарне право. Навчальний посібник / Під заг. ред. В.П.Базова. К., 2000. 2. Тимченко Л.Д. Международное право. Учебник. Х, 1999. 3. Международное право. Ведение боевых действий. Сборник Гаагских конвенций и иных соглашений. М., 1995. 4. Рогожин С. Социологический анализ норм международного гуманитарного права // Московский журнал международного права. 2000. № 4. 5. Мулинен Ф. Право войны. Руководство для вооруженных сил. М., 1993. 6. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним. М., 1994. 7. Хазем Нурелдин Ибн Сафи. Правовая защита жертв вооруженных конфликтов. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук, Минск. 1993.

Надійшла до редколегії 17.03.2001

Ю.Ф. Кравченко, канд. юрид. наук

ЗМІЦНЕННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН МІЖ МІЛІЦІЄЮ ТА НАСЕЛЕННЯМ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Партнерські відносини – це такі відносини між соціальними суб'єктами (індивідом і державою, суспільною групою і державою, громадським формуванням і державним інститутом тощо), при яких кожна зі сторін усвідомлює, що в процесі взаємодії вона в змозі задовольнити свої інтереси.

Основою партнерських відносин є загальна мета, спільні проблеми. Загальними цілями взаємовідносин між міліцією і населенням є боротьба проти криміналітету, спільна зацікавленість у зміцненні правопорядку і забезпеченні прав і свобод людини і громадянина. Усі ці цілі взаємопов'язані, бо, наприклад, боротьба зі злочинністю з боку органів правопорядку одночасно є умовою охорони прав громадян. Участь громадян в охороні правопорядку за місцем проживання є фактором щодо попередження правопорушень і злочинів.

У літературі, яка присвячена правам людини і громадянина в Україні, акцент робиться на критичному аналізі діяльності органів внутрішніх справ по відношенню до населення [1, 2, 3]. У роботах, що стосуються аналізу відносин між міліцією і населенням, основна увага приділяється висвітленню